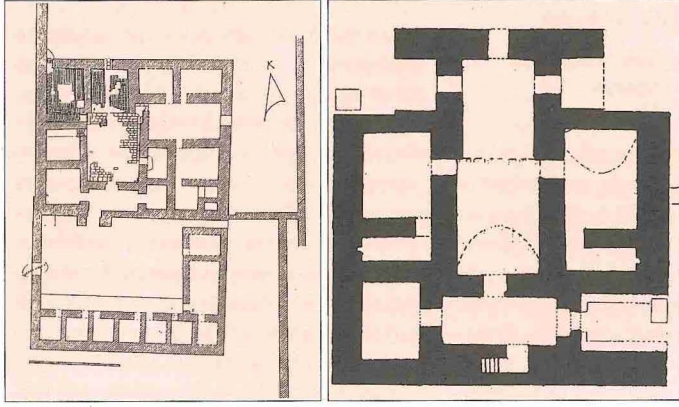

Küçük
ve büyük
Kubâdâbâd
sarayının
planları

duğu, her odada ayrıca yüklük, dolap, se-
dir ve ocakların yer aldığı yolundadır. Ele
geçen renkli cam parçaları, üst katların
pencere açıklıklarında revzen-i menkûş-
ların takılı olduğuna işaret etmektedir.

Kazılarda bulunan ve halen Konya Çini
Eserleri Müzesi'nde sergilenen stukolarla
(alçı kabartma) çiniler sarayın özenle tez-
yin edildiğini göstermektedir. Kalıpla ya-
pılan stukolar genelde hayvan ve insan
figürüdür. Taht salonunun ve odaların
duvarlarını 2 m. yüksekliğe kadar kapla-
dığı anlaşılan çiniler, Anadolu Selçuklu çini
sanatının en fazla figür çeşidine sahip
koleksiyonunu oluşturmaktadır. Sır üstü
ve sır altı tekniklerinde boyanan beyaz,
fîrûze ve patlıcan moru renklerin hâkim
olduğu çiniler üzerinde Türk usulü bağ-
daş kurarak oturan sultan ve maiyeti (ta-
mamı sakalsız), av partisi ve içki meclisi
gibi sahnelerin yanında bir kısmı sembo-
lik değer taşıyan çeşitli hayvan figürleriyle
mitolojik yaratık tasvirleri çoğunluktadır.
Bunlar arasında, klişeleşmiş geleneksel
sakalsız tiplerden farklı olarak Alâeddin

Keykubad'ı ellerinde nar veya kadeh tu-
tan sakallı bir hükümdar şeklinde tasvir
eden örneklerle göğsündeki "es-sultân"
yazısıyla onun hükümrancılığını sembolize
eden çift başlı kartal figürlü örnekler en
fazla dikkat çekenlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya* (Alâiyye), İs-
tanbul 1946, s. 77-79; a.mlf., *Konya Tarihi*, s.
185-187; H. W. Duda, *Die Selttschukengeschichte
des Ibn Bibi*, Kopenhag 1959, s. 146, 147, 148
vd.; K. Erdmann, *Ibn Bibi als kunsthistorische
Quelle*, İstanbul 1962, s. 3, 16, 18; a.mlf., "Neue
Arbeiten zur turkischen Keramik und Serrail-
bauten des dreizehnten und vierzehnten Jahr-
hunderts in Anatolien", *Ars Orientalis*, III, Bal-
timore 1959, s. 82; Mehmet Önder, "The Exca-
vation at the Kubadâbâ Palace", *Turkish Art:
Seljuk and Ottoman Periods*, Plaistow 1967, s.
9-10; a.mlf., "Tarih Boyunca Konya Sarayları",
Konya Mecmuası, s. 129-130, Konya 1949,
s. 11-12; a.mlf., "Selçuk Sanatında Yeni Bir
Buluş, Kubad-Abad Sarayı Kazıları", *TTOK
Belleteni*, sy. 290 (1967), s. 2-3; a.mlf., "Ku-
badâbâd Çinilerinde Sultan Alaeddin Keyku-
bâd'ın İki Portresi", *STY*, III (1970), s. 121-
122; a.mlf. - K. Otto-Dorn, "Kubad-âbâd Ka-
zıları 1965 Yılı Ön Raporu", *Tet.D*, XIV/1-2/
1965 (1967), s. 237-248; K. Otto-Dorn, "Die
menschlichen Figurendarstellungen auf den
Fliesen von Kobâdabad", *Forschungen zur
Kunst Asiens in Memoriam Kurd Erdmann*, İs-
tanbul 1969, III, 39; Kamil Uğurlu, *Anadolu
Selçuklularında Mesken Tiplerinin Gelişimi*
(doktora tezi, 1984), İÜ Ed.Fak. Sanat Tarihi bl.,
s. 71-73; Rüçhan Arık, "Kubad-Abâd 1982 Çalı-
şmaları", *V. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Anka-
ra 1984, s. 301-305, 549-551; a.mlf., "Kubada-
bad 1984 Yılı Çalışmaları", *VII. Kazı Sonuçları
Toplantısı*, Ankara 1986, s. 651-656; M. Zeki
Oral, "Kubadâbâd Bulundu", *Anıt*, I/10, Konya
1949, s. 2; a.mlf., "Kubad-Âbâd Nasıl Bulun-
du?", *ACİFD*, II/2-3 (1953), s. 171-209; a.mlf.,
"Kubad-Âbâd Çinileri", *TTK Belleteni*, XVII/66
(1953), s. 209-210; Oktay Aslanapa, "Yeni Araş-
tırmalarda Türk Saray ve Köşklerinin Yeri", *TK*,
sy. 3 (1963), s. 23-28; Mahmut Akok, "Konya'-
da Alâeddin Köşkü Selçuk Saray ve Köşkleri",
Tet.D, sy. 11/1968 (1969), s. 47-73; M. Oluş
Arık, "Kubadâbâd Sarayı", *Önasya*, IV/38, An-
kara 1968, s. 6-7; IV/39 (1968), s. 14-15; IV/40
(1968), s. 6-7.

KÂMİL UĞURLU

KUBBE

(bk. KUBA).

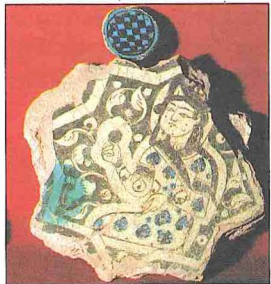
KUBBE

(القبة)

Mimaride örtü olarak kullanılan
yarım küre biçiminde unsur.

Sözlükte "kavisli, bombeli şey; göbek;
yuvarlak dam" demektir. Kelime, İslâmi-
yet'i kabul eden bütün milletlerin dillerine
aynen veya kümbet / gûmbet şeklinde
girdiği gibi İspanyolca aracılığıyla Batı dil-
lerine geçmiştir. İspanyolca'da, üstü yu-
varlak veya piramidal çift kişilik karyola
cibinliğinden hareketle yatak odasına ve-
rilen *alcoba* (el-kubbe) ismi daha sonra ay-
nı anlamda ve bunun yanı sıra "kemerli
niş, mihrap; kemerli girişe sahip geniş
mekân (salon vb.) bölmesi; kameriye" gibi
anamlarla Fransızca'ya (*alcôve*), İngiliz-
ce'ye (*alcove*), Almanca'ya (*Alkoven*), Hol-
landaca'ya (*alkoof*) ve İsveççe'ye (*alkov*)
geçmiştir.

Düz dam, kırma çatı veya külâh şeklin-
deki örtü sistemlerine göre kubbe teşkil
ettiği dışbükey kütle dolayısıyla değişik
bir etkiye sahiptir. Bunun yanında geniş
açıklıkları örtebilen teknik özelliği baki-
mından iyi bir mimari çözüm, yuvarlak
şekliyle çeşitli örtülere göre estetik de-
ğeri yüksek bir formdur. Farklı mimari
kültür çevrelerinde üslûplara kimlik ve-
ren kubbe çok eski zamanlardan beri kul-
lanılmaktadır. Yapı üzerinde çıkıntı yap-
arak yükselen kubbenin çapı, yüksekliği ve
şekli devir ve bölgelere göre çeşitlilik gös-
termiş, mimari bütünlük içinde önemli
bir belirleyici faktör halinde kendisini bel-
li etmiştir. Tarihî gelişme içinde gittikçe
büyüyen kubbe, dış görünüşte mimari
kütlenin kompozisyonunu önemli ölçüde
yönlendirirken iç mekânda yapıyı anlamlı
kılan bir kavram niteliğiyle mimariye hâ-
kim olmuştur. Ahşap, tuğla ve taş örgü
teknikleri kullanılarak mimarlık tarihi bo-
yunca denenen kubbe asıl dikkat çekici
gelişmesini Türk ve İslâm mimarisinde
ortaya koymuş, özellikle Osmanlı mima-
risinde tam ve yarım kubbeler halinde
düzenlenerek en gelişmiş şeklini almıştır.
Kubbeye hiçbir zaman iltifat etmeyen
mimari çevreler olduğu gibi bu unsura
başvuran, fakat gelişme yönünü bulama-
yan çevreler de vardır. Günümüzde orta-
ya çıkan yeni malzemelerle beton, çelik,
cam ve plastik kullanılarak inşa edilen ya-
pılarda zaman zaman geleneksel formda

Kubâdâbâd
Sarayı'nın
üster
teknikinde
yapılmış
insan
ve hayvan
figürlü
çini
örnekleri

kubbe yapıldığı gibi jeodezik kubbe tipleri de denenmektedir.

Yapılan arkeolojik araştırmalar, şehir-ciliğin en eski dönemlerinden itibaren Akdeniz'den Çin'e kadar hemen her çevrede kubbenin varlığını kanıtlamaktadır. Mezopotamya'daki Arpaçiya'da bulunan milâttan önce VI. binyıla ait yuvarlak temelli bir yapının çamurlu harçla birbirine tutturulmuş kerpiç ve taşlarla örülen bir kubbe ile örtülmüş olabileceği düşünülmektedir. Ege ve Akdeniz çevresinde milâttan önce 1500-1200 yılları arasına rastlayan devrin Miken kubbeli mezarları ile temsil edilmesi ilgi çekici bir gelişmedir. Yunanistan'da bulunan dokuz adet kubbeli mezardan en büyüğü olan ve Atreus Hazine Binası adıyla tanınan örnek, 14,50 m. çapındaki kubbesiyle bu tür yapılar arasında ölçü büyüklüğü ve taş işçiliği bakımından dikkati çeker. Kubbenin kuruluşu, duvarların üst kısmından başlayarak yukarıya doğru çıkıldıkça daraltılan taş halkalarla (bindirme tekniği) gerçekleştirilmiştir. Harçsız yapılan ve Batı sanatında Roma çağının sonuna kadar yaygın biçimde kullanılan bu tür kubbelere "yalancı kubbe" adı verilmektedir. Kaynağı Doğu'ya bağlanan yalancı kubbelere, özellikle Ege ve Akdeniz şehir devletlerinde milâttan önce VI. yüzyıldan sonra ortaya çıkan yuvarlak planlı ve kubbeli binaların da (tolos) öncüsüdür. Benzer uygulamalar Etrüsk mezar binalarında daha büyük ölçüler içinde karşımıza çıkar. Bu gelenek Roma mimarisinde bir kısım mezar anıtları (mausoleum) ve Roma ve Tivoli'deki Vesta tapınakları ile Ba'lebek'teki Venüs Tapınağı gibi dinî yapılar için deneme konusu olmuştur. Roma çağında kubbe mimarisi bakımından bir dönüm noktası sayılan Roma'daki Panteon farklı özellikleri sebebiyle ayrıca göz önünde tutulur. Mi-

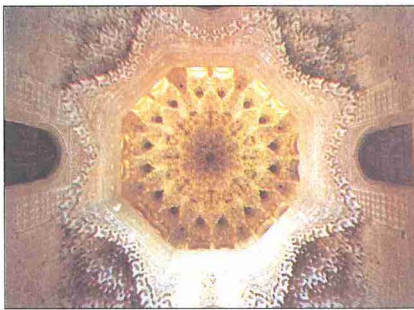
lâttan önce VI. yüzyıla yakın bir tarihte yapıldığı anlaşılan bina, o güne kadar uygulanan tapınak mimarisinin aksine tek ve toplu bir mekân elde etmek üzere tasarlanmış ve 43,40 m. çapındaki bir mekânı iç destek kullanmadan örtebilmenin tek yolu olarak da kubbeye başvurulmuştur (kubbenin yüksekliği de 43,40 metredir). O güne kadar gerçekleştirilen kubbelerin en büyüğü olan bu kubbe, Mikelanj'ın Vatikan San Pietro Kilisesi'nde uyguladığı kubbe kadar bu özelliğini korumuştur. Daha sonraki pek çok merkezî planlı yapıya öncülük eden Panteon bu kubbesiyle Hristiyanlığın yayılmasından hemen önce âdeta tek tanrılı inanç sistemine hazırlık yapan bir eser kimliğindedir. Yalancı kubbe aşamasından sonra kubbenin farklı bir gelişme doğrultusuna kavuşması, kare planlı alt yapıya oturtulma mecburiyeti ve bunun getireceği teknik ve statik çözümlerin araştırılmasıyla başlar. Bu durumda köşeli alt yapı ile yarım küre şeklindeki üst yapı arasında bir geçiş unsurunun ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiş ve küçük ölçülü yapılarda sadece bir köşe taşı koymakla çözülen bu problem büyük yapılarda içten pandantif, tromp veya üçgen geçiş unsurlarının, dıştan çokgen bir kasnağın ilâvesini gerektirmiştir.

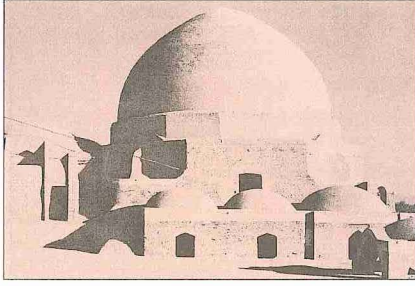
Kubbenin asıl gelişimi Doğu mimarisinde gerçekleşmiş, Türk çadırlarıyla stupa ve âteşkedelerden yola çıkan mimarlar bu düzeni geliştirerek sonunda Osmanlı cami mimarisine kadar ulaşan bir çizgiyi takip etmişlerdir. Türkler'in kullandığı ve Hz. Peygamber zamanında Araplar'ın "Türk kubbesi" dedikleri topak ev veya yurtlar kubbe biçimindedir. Ayrıca Doğu ülkelerindeki köylerde küçük ölçülü de olsa tarihin her devresinde kubbeli bir yapı bulmak mümkündür. Pek çok araştırmacının kâğıt mimarinin çadırları taklit ederek ortaya çıktığını ileri sürmesinin sebebi de budur. Sanat tarihçisi Josef Strzygowski'ye göre gökkubbeyi temsil eden Türk kubbesi (topak ev) Orta ve Ön Asya'dan bütün dünyaya yayılan kubbe mimarisinin menşesidir ve Mezopotamya'nın kubbeli evleriyle İran ve Anadolu'nun kümbetleri birer kâğıt Türk çadırından başka bir şey değildir (D'A, VIII, 162). Türk çadırı ile kubbe arasındaki benzerlik gökyüzü, hükümlanlık ve kozmik sembollerle bağlantılı biçimde uzun bir gelişme süreci izlemiş, bu arada stupa adı verilen yapı tipi ortaya çıkarak çadırdan kubbeye geçişte aracılık yapmıştır. Bu etki ilk türbelerde çok açıktır. Topak ev gibi kâinatı

Yapı adı	Destek sistemi	Kubbe çapı (m).
Manisa Ulucamii (1336)	8	10,80
Edirne Üç Şerefeli Camii (1447)	6	24,00
Diyarbakır Fâtih Paşa Camii (1520)	4	10,00
Haseki Camii (1538)	4	11,07
Üsküdar		
Mihrimah Sultan Camii (1548)	4	11,07
Sehzade Camii (1548)	4	19,00
Silivrikapı		
Hadım İbrâhim Paşa Camii (1551)	6	12,40
Tekirdağ Rüstem Paşa Camii (1552)	8	13,60
Beşiktaş Sinan Paşa Camii (1555)	6	11,50
Süleymaniye Camii (1557)	4	27,40
Azapkapı Camii (1577)	8	11,80
Topkapı		
Kara Ahmed Paşa Camii (1558)	6	12,42
Eminönü		
Rüstem Paşa Camii (1561)	8	14,90
Edirnekapı		
Mihrimah Sultan Camii (1562)	4	18,75
Babaeski		
Semiz Ali Paşa Camii (1565)	6	13,80
Havsa Sokullu Camii (1566)	4	12,40
Lüleburgaz Sokullu Camii (1569)	4	12,50
Kadirga Sokullu Camii (1571)	6	13,30
Kasım Paşa		
Piyâle Paşa Camii (1573)	4	9,14(x6)
Edirne Selimiye Camii (1574)	8	31,21984
Üsküdar Atik Vâlide Camii (1579)	6	12,40
Tophane Kılıç Ali Paşa Camii (1580)	4	11,80
Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii (1580)	4	12,47
Üsküdar Şemsi Paşa Camii (1580)	4	8,00
Fâtih Mesih Paşa Camii (1585)	8	12,88
Ayvansaray İvaz Efendi Camii	6	9,95
Fındıklı Molla Çelebi Camii (1589)	6	12,80
Karagümrük		
Nişancı Mehmed Paşa Camii (1588)	8	13,80
Sultan Ahmed Camii (1617)	4	24,40

temsil eden stupaların ilk örnekleri, içindeki oyuklarda kutsal kalıntıların saklandığı yarım küre şeklinde masif Budist anıtlardır. İçi boş olan Uygur stupaları ise şekil ve tezyinat bakımından daha çok topak eve benzer. VIII-IX. yüzyıllara tarihlenen Tirmiz Kırkkız Türbesi 11,5 m. çapındaki kubbesiyle erken tarihli bir örnektir. Aynı şekilde Hazar şehri yakınlarında bulunan ve Karahanlılar'a bağlanan Degaron Camii (X. yüzyıl), 6,5 m. çapındaki orta kubbesi ve köşelerindeki dört küçük kubbesiyle merkezî bir plan gösterir. Asıl gelişmesini Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mimarilerinde gösteren kubbe, Doğu Asya'nın stupaları kadar İran'ın âteşkedelerinin de belirli unsurlarını almış olmalıdır. Genellikle Sâsânîler devrinde yaygınlık kazanan âteşkedeler dört ayak üzerine oturan kubbeden ibaret ba-

Elhamra Sarayı'nın içi mukarnaslarla süslü kubbesi

İsfahan Cuma Camii'nin Melikşah döneminde yapılan kubbesi

sit bir yapı gösterir. Altında kutsal ateş yanan bu yapıların ayakları birbirine kemerlerle bağlıdır ve kemerlerden kubbe-ye geçişte tromp kullanılmıştır.

Kubbe gibi mimari bir unsurun İslâm eserlerinde benimsenip geliştirilmesi farklı bölgelerdeki yorumlarla değişik çehreler göstermektedir. Kur'an'da cemaatle namaz kılınacak mekânın özellikleri tarif edilmediği gibi bu ibadetin şekli bakımından da kubbeli yapı şart tutulmamıştır; mescid ve cami kelimelerinin de kubbeli mimariyle kavram olarak herhangi bir ilgisi yoktur. Bu hususlar kubbenin İslâm doktrininin veya litürjisinin bir sonucu olamayacağını gösterir. Gerçi merkezî planlı camilerdeki tek kubbenin tevhid düşüncesiyle örtüşen bir sembolizme çok uygun düştüğü söylenebilir; fakat böyle bir plan sadece Anadolu'da ve ancak XVI. yüzyılda şekillenmiştir. Yanlışlıkla Ömer Camii de denilen Kubbetü's-sahre hariç tutulursa Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevî dönemlerinden kalan camilerin hiçbirinde kubbe mekâna hâkim bir eleman olarak görünmez; çok sayıdaki destek sıralarıyla ayrılan nefler genellikle düz dam örtülüdür. Mescid-i Aksa, Emeviyye Camii ve İbn Tolun Camii'nde ise mihrabın önündeki sütunlardan birkaçı kaldırılarak bu kesim birer kubbe ile vurgulanmıştır. Ancak bu kubbeler, enlemesine genişleyen yapıların kütle kompozisyonuna estetik bir katkıda bulunmadığı gibi tam aksine yatay gelişen örtü sisteminin bir kenarında garip bir çıkıntı yapar. Sekizgen planlı Kubbetü's-sahre'de ise dört kalın pâyeye ile on iki sütunun taşıdığı on altı pencereli yüksek bir kasnağa oturan yarım küreyi aşkın 20,44 m. çapındaki kubbe binaya tamamen hâkimdir.

İslâm kubbe mimarisi bakımından ilk önemli örneklerden biri, Gazneliler'e ait

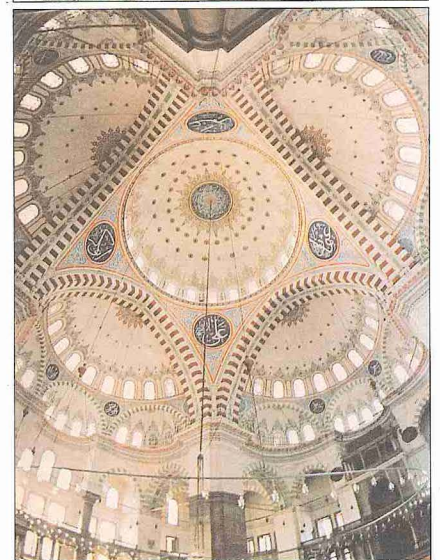
Leşker-i Bâzâr Ulucamii'nde enlemesine gelişen camilerin ilk mihrap önü kubbesi olan yaklaşık 9 m. çapındaki kubbesidir (DİA, XIII, 484). Yine XI. yüzyıla ait İsfahan Cuma Camii'nin Melikşah zamanında yapılan mihrap önü kubbesi 14, Terken Hatun'un onun kuzeyine yaptırdığı ikinci kubbe ise 11 m. çapındadır. Büyük Selçuklu kubbelerinin en muhteşemi, Sultan Sencer Türbesi'nin o güne kadar inşa edilenlerin en büyüğü olan 17 m. çapındaki kubbesidir. Selçuklu kümbetlerinde kubbe çok defa koni veya piramit şeklinde bir külâhla dışa yansıtılarak çift çeperli bir örtü elde edilmiştir. Timurlu devrinde kasnakları iyice yükseltile ve derinliği artırılan kubbeler bazan tamamen çinilerle kaplanarak pırıltılı, bazan da yivli yüzeyleriyle gösterişli hale getirilmiştir. En abartılı görünümüyle Tac Mahal'de karşımıza çıkan soğan şekilli kubbe önce Hint ve Güneydoğu Asya mimarisinde yaygınlık kazanmış, daha sonra Rus ve diğer Ortodoks kiliselerinde kullanılmıştır.

Leşker-i Bâzâr Ulucamii'nden hareketle Büyük Selçuklu türbe ve camilerinde tuğla malzemenin imkânlarını sonuna kadar deneyerek gelişen kubbe, bir taş ülkesi olan Anadolu'da uyum sağladığı bu yeni malzeme ile kararlı bir büyüme içine girmiş ve mimari bütünlük içerisinde diğer unsurlarla kaynaşıp kütle kompozisyonunu tamamlayan bir unsur haline gelmesini Anadolu Selçukluları zamanında kaydetmiştir. Siirt ve Bitlis ulucamilerinde artık plan şemasının vazgeçilmez bir unsuru olan mihrap önü kubbesi, Silvan Ulucamii'nde mukarnaslı tromplar üzerine oturarak iç bünyeye bütünlüşirken dışta sekizgen bir kasnağa dayanarak kütleyle hâkim bir konum alır. Daha sonra Mardin Kızıltepe ve Erzurum ulucamilerinde, bunlarla çağdaş Selçuklu kümbetlerinde ölçü olarak büyüyen kubbenin gelişimi açıkça bellidir. Ancak kubbenin geniş anlamdaki mimari konumu ve mekânla ilgili problemleri özellikle kapalı medreselerde amaca uygun çözümlere kavuşur. Selçuklu kapalı medreselerinde büyük orta mekânı örten kubbe gerek ölçülerindeki büyüme, gerekse bu elemanı alt yapıya bağlayan geçiş unsurlarının kaynaşma biçimi açısından âdeta Osmanlı cami mimarisine bir hazırlık gibidir. Bunlardan Konya Karatay Medresesi'nde çapı 12 metreyi aşan kubbe tepe noktasındaki açıklıkla olgun bir şekil gösterir. Kubbe ile duvarlar arasına konulan üçgen pandantifler yelpaze şeklindedir ve bu düzen İn-

ce Minareli Medrese ile Afyon'daki Çay Medresesi'nde tekrarlanır. Cami planlarında giderek genişleyen kubbe, Beylikler dönemine ait Manisa Ulucamii'nde mihrap duvarı ile altı adet serbest pâyeye oturan ve üç neflik bir alanı örten 10,80 m. çapındaki örneğe ulaşır. Bu gelişme erken Osmanlı yapılarında devam eder.

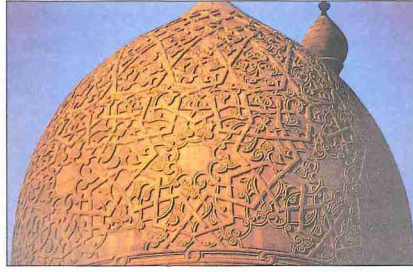
Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'de altıgen şemaya oturan kubbenin çapı 24 metreye çıkarken yanlarına daha küçük dört kubbe eklenir. Burada gerçek anlamdaki kubbe mimarisinin bütün unsurları tamamlanmıştır. Bundan sonraki gelişme ana kubbeye eşlik eden yarım kubbelerle bunların ekleniş biçimlerinde görülür. İstanbul Beyazıt Camii'nde Mimar Hayreddin'in ortaya koyduğu şema bir tam, iki yarım kubbe ile hafifçe uzunlamasına gelişmekte, Diyarbakır Fâtih Paşa Camii'nde ise ortada bir tam, bunun etrafında dört yarım kubbeye dönüşmektedir. Mimar Sinan'ın elinde şekillenen bu ikinci şema

Sultan Ahmed Camii kubbesinin içten ve dıştan görünüşü

daha sonraki uygulamalarda dört, altı ve sekiz destekli tiplerle hemen her zaman merkezî plan arayışına yönelir. Şehzade Camii'nde ana mekân dört yönden de simetrik bir görüntüye kavuşturulmaktadır. Süleymaniye'de Beyazıt Camii'nin planına bir dönüş gözlenmekle birlikte kubbelerin büyüklü küçüklü kullanılışı daha üstün bir tasarımla ortaya konmuştur. Bu sistemde ana kubbe aleminden binanın köşelerine indirilen hayalî çizgiler büyük bir üçgen teşkil eder ve bu üçgen içerisinde yarım küre şeklindeki kubbelerin kademeli sıralanışı büyük bir düzen sergiler. Klasik devir Osmanlı camisinin yalın fakat güçlü yapısı, dikdörtgen prizma şeklindeki bina gövdesiyle kubbelerin bu binaya ekleniş biçimindeki özellikten kaynaklanır. Bu kompozisyonda tek kubbenin yalnız başına yapıya hâkim olması söz konusu değildir; ayrıca eş büyüklükteki kubbelerle sağlanan bir örtü sisteminden vazgeçilmiştir. Bedesten, han ve medrese gibi sivil yapılarda ise camilerde vazgeçilen eş büyüklükteki kubbe sisteminin tercih edildiği görülür. Klasik devir Osmanlı mimarisinde kubbe tekniğinin ulaştığı estetik seviye Edirne'deki Selimiye'nin kubbesiyle ölçü büyüklüğünün de zirvesine ulaşır.

Osmanlı kubbe mimarisi hakkında araştırma yapan sanat tarihçileri genellikle kendilerini Ayasofya polemiki içinde bulurlar. Bizans yapılarının plan, kütle, plastik unsurlar ve özellikle kubbe konusunda başvurduğu çözüm yolları bellidir. Halbuki Ayasofya, Bizans kilise mimarisi içinde hemen hiçbir gruba girmeyen bir deneme yapıdır. Bizans için tipik olmayan bu yapının sadece kubbeleri dolayısıyla Osmanlı mimarisini yönlendirdiğini düşünmek öncelikle gelişme mantığına aykırıdır ve Ayasofya'yı tek kaynak olarak görmek bu bakımdan hatalıdır. Diğer Bizans yapılarında ise genellikle çapları 10 metreyi aşmayan kubbeler çok yüksek kasnaklar üzerine oturtulmuş ve bu unsur zaman zaman bir kuleye dönüşmüştür. Osmanlılar'da ve özellikle Mimar Sinan'da kubbe, mimari kompozisyona katılan diğer elemanlarla üstün bir düzen tasarımı içinde birleştirildiğinden etkili bir görünüm kazanmıştır. Bu gelişme, ilk örneklerden itibaren hem ölçü hem de düzen fikriyle birlikte ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta sembolik veya yardımcı bir unsur niteliğiyle kullanılan kubbe gittikçe yapının bütününe hâkim olmuş ve aynı zamanda yeni bir biçim kazanmıştır. Bu gelişmenin bütün İslâm

Kayıtbay Türbesi'nin kubbesi

mimarisi içinde sadece Türk mimarisinde izlenebilmesinin sebebi, birbiri ardınca kurulan Türk devletlerinin üzerinde yaşadıkları kültürel çevreyi iyi değerlendirmiş olmalarıdır. Osmanlı mimarisinin, bu gelişmenin son devresinde kubbe tekniğini değişmez ölçü ve esaslara bağlamak suretiyle erişebileceği en son noktaya çıkardığı kabul edilir. 1520-1617 yılları arasında yapılmış yaklaşık yirmi beş kadar cami için geçerli olmak üzere, destek sayısı ile kubbe çapları arasında bazı bağlantıların varlığından söz edebiliyoruz. Yarım kubbelerin sayısı ve düzeni ne olursa olsun, gösterişli yapıların çoğunda en sık başvurulan şema dört destekli serbest ayaklı tiptir. Bunlarda kubbe çapı 15 metreyi aşar.

Daha az sayıda uygulanan altı destekli kubbelerde kubbe çapı ortalama 12 metreyi biraz geçer. Yine sayıca daha az bir uygulama olan sekiz destekli kubbelerde kubbe çapı 13 m. civarındadır. Edirne Selimiye Camii için uygun görülen şema bu yapıda 31,21984 m. çaplı bir kubbeye ulaşmıştır. Sekiz destekli şema, Azapkapısı Sokullu Camii'nde 11,80 m. çaplı küçük bir kubbeyle örtüldüğüne göre bu şema, sadece geniş orta mekânı örtecek kubbe inşa etmek gibi bir işlev gereği değil her ölçüde merkezî mekân elde etmenin bir yolu olarak da benimsenmiştir. Bu kadar farklı plan şemalarını uygulayan Osmanlı mimarlarının Ayasofya şemasını fazlaca umursamadıkları anlaşılmaktadır.

Klasik dönemden sonra artık serbest olmayan destekler duvar köşelerine gömülmüş ve böylece dört ayaklı baldakınlar dönemi başlamıştır. Buna göre yapılan Nuruosmaniye Camii'nde kubbe çapı, 23,70 m. ile son defa büyük bir ölçüyü tekrarlar. Bundan sonraki geç devir yapılarında aynı şema benimsenir ve kubbe çapları 15 metrenin hep altında kalır.

BİBLİYOGRAFYA :

- A. Müfit Mansel, *Kırklareli Kubbeli Mezarları, Sahte Kubbe ve Kemer Problemi*, İstanbul 1943; S. E. Baldwin, *The Dome: A Study in the History of Ideas*, Princeton 1950; B. Smith, *The Dome*, Princeton 1951; M. Rumpler, *La coupole dans l'architecture byzantine et musulmane*, Strasbourg 1956; Doğan Kuban, "Les mosquées à coupole à base hexagonale", *Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens-In Memoriam Ernst Diez* (haz. Oktay Aslanapa), İstanbul 1963, s. 35-47; Semra Ögel, *Der Kuppelraum in der türkischen Architektur*, İstanbul 1972; F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin-New York 1975, s. 13; Yılmaz Önge, "Koca Sinan'ın Hamamlarında Görülen Bir Yenilik: Merkezi Kubbeli Örtü Sistemleri", *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi: Mimar Sinan*, İstanbul 1986, II, 81-86; Aptullah Kuran, "Single Domed Mosques of the Architect Sinan", *a.e.*, III, 83-104; J. Strzygowski, "Die persische Trompenkuppel", *Zeitschrift für Geschichte der Architektur*, III/1, Heidelberg 1909, s. 1-15; O. Grabar, "The Islamic Dome, Some Considerations", *Journal of the Society of Architectural Historians*, XXII/4, Illinois 1963, s. 191-198; Emel Esin, "Türk Kubbesi", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 159-182; E. Diez - [Ekrem Hakkı Ayverdi], "Kubbe", *İA*, VI, 930-944; "Pantheon", *EAm.*, XXI, 250; Nebi Bozkurt, "Çadır", *DİA*, VIII, 162; Ara Altun, "Gazneliler", *a.e.*, XIII, 484.

SELÇUK MÜLÂYİM

KUBBE VEZİRİ

Dîvân-ı Hümâyûn'un
vezir rütbesindeki üyelerini ifade eden,
kubbealtı veziri olarak da geçen
bir tabir
(bk. DÎVÂN-ı HÜMÂYUN; VEZİR).

KUBBEALTI

Topkapı Sarayı'nda
Bâbüsşelâm ile Bâbüssaâde arasındaki
meydanın solunda bulunan,
divan toplantılarının yapıldığı yer
(bk. DÎVÂN-ı HÜMÂYUN).

KUBBENİŞİN

(bk. VEZİR).

KUBBETÜ'İ-İMÂM eş-ŞÂFÎ
(قبة الإمام الشافعي)

Kahire'de 608 (1211-12) yılında
Eyyûbîler tarafından yaptırılan türbe.

Karâfetüssuğrâ Kabristanı'nda bulunan İmam Şâfî Türbesi, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Şîi Fâtîmî iktidarını devirmesinden sonra Mısır'da Sünnî anlayışın yeni-